

اخبار ماه

مقصد ۲

- ۸ هلال ماه
- ۱۰ یاداندیشه
- ۱۲ یادمان
- ۱۴ گفته‌ها
- ۱۴ اخبار تصویری
- ۱۶ اخبار حوزه
- ۱۶ جهان اسلام
- ۱۷ اخبار همایش‌ها
- ۱۸ گزارش خبری «ذخیره بوم‌المعاد»
- ۱۸ ۴۰ سال پیش
- ۱۹ گفتگوی کوتاه «اولین گفتگوی مادر خالد اسلامبولی»

۲۰ گزارش ماه «۱+۶ در اولین کرسی آزاداندیشی حوزه»

۲۲ نگاه ماه «مرجعیت را پذیرفتیم برای خدمت»

۲۴ نگاه ماه «مرجعی موفق؛ با ۷۵ سال تدریس»

در سوگ بانوی دو عالم

پدر؛ در بستر بیماری می‌گریست و اشک‌ها، تمام محاسنش را تر کرده بودند. فاطمه علیها السلام علت گریه را پرسید و پدر از مصیبت‌هایی حکایت کرد که پس از او بر ذریه و دخترش فاطمه علیها السلام روا می‌دارند؛ و از بی‌وفایی‌های مردم مدینه به دخترش ...

مظلومه عالم، بی‌تاب گریست و این‌بار پدر بود که علت گریه را می‌پرسید. فرمود: نه بر سختی‌هایی که پس از شما به من وارد می‌شود، که بر دوری از شما می‌گیرم. پدر دست نوازشی بر سر دختر بی‌تابش کشید و فرمود: اندوهگین مباش که از اهل بیتم تو نخستین کسی هستی که به من می‌پیوندی، و فاطمه علیها السلام لب به خنده گشود! ...

پس از پدر، گریه‌هایش امان مردم بی‌مروت مدینه را بریده بود؛ پیران مدینه نزد علی علیه السلام شکوه آوردند که همسرت خواب و آسایش ما را گرفته، بگو یا شب گریه کند یا روز. امیرمؤمنان در قبرستان بقیع که خارج از مدینه بود، سایبانی برای همسر داغدارش بنا کرد که بیت‌الاحزان (خانه غم‌ها) لقب گرفت؛ از آن پس، تمام روزهای بدون پدر، اشک‌های فاطمه علیها السلام میهمان بیت‌الاحزان بودند! ...

موعد مصیبت‌هایی که پدر وعده‌اش را داده بود، فرارسید. غاصبان خلافت، به خانه تنها یادگار رسول‌الله صلی الله علیه و آله حمله کردند. نه تنها برای غصب خلافت همسرش علی علیه السلام، که حتی برای غصب فدک؛ سرزمینی که پیامبر صلی الله علیه و آله پس از نزول دستور الهی درباره دادن حق خویشاوندان، آن را به فاطمه علیها السلام بخشیده بود؛ فاطمه علیها السلام اما در برابرشان استوار ایستاد.

به قبر دختر رسول الله ﷺ هم رحم نمی کردند. صورت چهل قبر را ساخت و رویشان آب ریخت ۴. و اینگونه بود که قبر فاطمه علیها السلام به سرّی نهفته در مدینه تبدیل شد.

■ پی نوشت

۱. بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۷۹ و ۱۸۰.
  ۲. بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۷۹ و ۱۸۰.
  ۳. محمد دشتی، فرهنگ سخنان حضرت فاطمه زهرا علیها السلام نشر برگزیده، چاپ اول، ۱۳۸۴، ص ۲۹.
  ۴. بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۱۸۳.
- روا بتکر: محبوبه ابراهیمی

گلش را نشکفته پرپر کردند؛ صورتش را سیلی زدند؛ بازویش را به ضرب تازیانه سیاه و پهلویش را به ضرب لگد شکستند. اما او تسلیم نشد و در دفاع از حریم ولایت، جام شهادت نوشید ... سوم جمادی الثانی سال یازدهم هجرت بود. دختر رسول الله صلی الله علیه و آله، اسما را صدا زد و فرمود: عطری را که همیشه هنگام نماز می زنم و پیراهنی را که با آن نماز می گزارم بیاور و بر بالینم بنشین. وقت نماز، مرا بیدار کن. اگر بیدار شدم نماز می خوانم، وگرنه کسی را در پی علی علیه السلام نفرست. بانو خوابید و اسما هر چه صدا زد پاسخی نشنید ۳

امام غریب مدینه، بدن محبوبه اش را در قبر نهاد و روی آن را پوشاند. او را شبانه غسل داد و کفن پوشاند؛ از ترس دشمنانی که

علم اصول در اوج

■ شیخ مرتضیٰ انصاری

است که در کنار کفایه‌الاصول آخوند خراسانی، به عنوان تخصصی‌ترین و مهم‌ترین متون درسی علم اصول شیعه تثبیت شده است. دانش شیخ در علوم چندان زیاد بود که او را «خاتم الفقها و المجتهدین» لقب داده‌اند. مرجعیت دینی مطلق شیخ سبب شد که بیشتر وجوه

شرعی شیعیان، از هند تا مغرب اقصی که پیش از وی به روحانیون محلی پرداخت می‌شد برای او فرستاده شود. در تقوا و صیانت نفس او، کافی است که گفته شود با آنکه وجوه شرعی فراوانی از چهل میلیون شیعه آن روزگار، به محضرش در نجف آورده می‌شد، او همانند یک فرد فقیر، زندگی را می‌گذراند و حتی اموالی را که به عنوان تحفه و هدیه به محضرش آورده می‌شد، بین فقرا و مستمندان یا طلبه‌ها و مصالح عمومی مسلمین صرف می‌کرد.

شیخ زندگی بسیار زاهدانه و ساده‌ای داشت و چون در ۱۲۸۱ ق. در شهر نجف در گذشت، پس از درگذشت تمامی ماترک وی، برابر هفده تومان بود که معادل همان مقدار نیز به دیگران بدهکار بوده است.

پدرش شیخ محمد امین بود و نسبش به جابر بن عبدالله انصاری (م. ۷۸ ق.) از صحابه پیامبر ﷺ می‌رسید. مادرش از زنان پرهیزکار عصر خود بود و نافله‌های شب را تا هنگام مرگ ترک نکرد و چون اواخر عمر نابینا شده بود، شیخ مقدمات تهجد وی را فراهم و حتی در صورت نیاز - آب وضویش را گرم می‌کرد.

شیخ انصاری یکی از برجسته‌ترین نابغه‌های فقهی شیعه و مبتکر علم اصول جدید به شمار می‌آید. روش استدلالی و ماهرانه وی، مجتهدپرور و چالش‌برانگیز بود و خلاقیت‌های شگرف این فقیه، توانست روزه‌های جدیدی در علم فقه و اصول فقه بگشاید. او توانست کار دشوار آیت‌الله وحید بهبهانی را در منزوی کردن جریان اخباری‌گری تمام کرده، اصول‌گرایی را به اوج اقتدار برساند. همچنین او را می‌توان پایه‌گذار مکتبی فقهی - اصولی دانست که امروزه آن را به عنوان «مکتب نجف» می‌شناسیم. مکتبی که به موشکافی‌ها و پیچیدگی‌های اصولی شهره‌است و علاقه‌فراوانی به خلاقیت و نوآوری در علم اصول و قواعد فقهی دارد. کتاب فرائدالاصول شیخ انصاری که در حوزه‌ها به مسائل مشهور شده، به دلیل عمق فکری و استدلالی‌اش، توانست همه آثار پیشین را زیر سایه خود قرار دهد و بیش از یک قرن

جهاد به فرماندهی عباس میرزا

■ ملا احمد نراقی

را نیز برعهده داشت. مرحوم فاضل نراقی هنگام تجاوز روس‌ها و تصرف بخشی از اراضی ایران و ظلم و ستم بر مردم مسلمان، با پوشیدن کفن، به میدان نبرد رفت و فتوای ضرورت شرکت مردم در جهاد علیه روسیه تزاری را صادر کرد و از همین رو بود که فتحعلی‌شاه با جلب

نظر مردم و حمایت علما و گرفتن فتاوی‌ای جهاد، جنگ دوم ایران و روس را با فرماندهی عباس میرزا آغاز کرد.

فقیه و استاد اخلاق، علامه ملا احمد نراقی، مشهور به فاضل نراقی، صاحب کتاب معراج السعاده، در چهاردهم جمادی‌الثانی سال ۱۱۸۵ هجری قمری در نراق از توابع شهر کاشان به دنیا آمد. از حوزه درسی فقیهان بزرگی مانند: سید مهدی بحر العلوم و شیخ جعفر کاشف‌الغطا بهره برد. ملا احمد نراقی پس از تکمیل تحصیل، به زادگاه خود بازگشت و در شهر کاشان ساکن شد. و از آنجایی که از جایگاه علمی و موقعیت مردمی برخوردار بود، به مقام مرجعیت دینی رسید و همانند پدرش زعامت مذهبی و سیاسی مردم آن دیار را بر عهده گرفت. همچنین فاضل نراقی مدیریت اداره حوزه علمیه کاشان

اجتهاد در مقابل نص؟

■ بادی از علامه شرف‌الدین

از او مانده است که افتخار تشیع، بلکه جهان اسلام به شمار می‌رود، از جمله آن آثار:

النص والاجتهاد: حدود صد مورد اجتهاد در برابر نص را که خلفا، حاکمان و برخی از بستگان آنان، در زمان رسول خدا ﷺ یا پس از رحلت آن حضرت مرتکب شدند، بر اساس کتاب‌های معتبر اهل سنت برشمرده، و در

مورد هریک، نظریات علمی، تحقیقی و منتقدانه خود را بیان می‌کند. المراجعات: برترین و پرآوازه‌ترین کتاب علامه شرف‌الدین، کتاب المراجعات است. این کتاب از حدود ۱۱۲ نامه تشکیل شده که در یک‌سو علامه شرف‌الدین و سوی دیگر شیخ سلیم بشری، رئیس جامع الازهر مصر، قرار دارد. آنچه زیبایی این کتاب را دوچندان کرده، رعایت ادب و احترام طرفین است.

علامه سید شرف‌الدین عاملی، در نجف از اساتید ممتازی بهره برد که از جمله آن بزرگان: آخوند خراسانی، شیخ الشریعه اصفهانی، سید محمد کاظم طباطبایی یزدی و میرزا حسین نوری می‌باشند. مرحوم علامه شرف‌الدین، در ۳۲ سالگی از جانب بزرگان نجف به درجه والایی اجتهاد رسید و در سال ۱۳۲۲ قمری، نجف اشرف را ترک کرده و به سوی جبل عامل رهسپار شد. در دوران جنگ‌های استقلال لبنان، وی در کنار مردم ماند و رهبری دینی و سیاسی و پناه دادن به مردم بی‌پناه جبل عامل را پذیرفت.

شماری از آثار خطی شرف‌الدین، در مبارزه و هجرت، به دست فرانسویان به آتش کشیده شد و از بین رفت. با این حال، آثار جاودانی

نویسنده رساله مشروطه

■ آیت‌الله العظمی میرزا محمد حسین نائینی

دیدگاه نائینی است، بلکه نشان‌دهنده موضع سیاسی خراسانی و مازندرانی نیز هست. میرزا در این کتاب حاکمیت اسلام ناب محمدی را با دلیل و برهان قاطع اثبات کرده و پرده از چهره حکومت‌های استبدادی برداشته است. او

زندگی در زیر سلطه استبدادی را برابر با برده بودن می‌داند. آیات عظام، ابوالقاسم خوئی، محمود شاهرودی، محسن حکیم، علامه طباطبائی، محمدحادی میلانی هاشم آملی و حجت کوه‌کمری از شناخته‌شده‌ترین شاگردان او بودند.

به نوشته آقابزرگ تهرانی آیت‌الله العظمی نائینی نزدیک‌ترین مشاور آخوند خراسانی در جریان جنبش مشروطه (۱۳۲۴ ق.) بود. وی در آن زمان، در نجف، پس از آخوند، دومین شخصیت مشروطه‌خواه محسوب می‌شد. با توجه به روابط ایشان با مرحوم خراسانی و اعتماد ویژه و نیز بینش سیاسی وی، گفته می‌شد حتی متن تلگراف‌ها و بیانیه‌های عمومی آخوند و دیگر رهبران نهضت را درباره انقلاب مشروطیت، او انشا می‌کرده است. در طی همین دوران بود که کتاب مهم و معروف خود تنبیه‌الامه و تنزیه‌الملمه را درباره مشروعیت مشروطیت، به زبان فارسی تألیف نمود که از سوی آخوند خراسانی و شیخ عبدالله مازندرانی مورد تأیید و تقریظ قرار گرفت. (به عبارتی آنچه در تنبیه‌الامه آمد، نه تنها بیان‌کننده

کم‌نظیر در اسلام‌شناسی

■ شهید مرتضی مطهری

مختلفه اسلام و قرآن کریم کم‌نظیر بود.» یکی از ویژگی‌های استاد مطهری این بود که حتی در برخورد با مخالفان، انصاف را رعایت می‌کرد؛ مدعای مخالف را از خود او بهتر و دقیق‌تر طرح می‌کرد و کوچک‌ترین تحریفی را در طرح نظریات

مخالفان روا نمی‌دانست. استاد در عین حال که از پذیرش اندیشه‌های بدیع و ارزشمند متفکران ابایی نداشت و مخالفت و رویگردانی بی‌دلیل را مخالف روح علمی می‌دانست، هیچ مطلبی را تا در آسیاب نیرومند ذهن خود - که سرشار از مفاهیم ارزشمند و فرهنگ غنی اسلام بود - نرم و خرد نمی‌کرد و آن را با اصول و مبانی معارف اسلامی منطبق و هماهنگ نمی‌ساخت، در بست و کلیشه‌ای نمی‌پذیرفت.

استاد شهید آیت‌الله مطهری، در دوره اقامت پانزده ساله خود در قم، از محضر مرحوم آیت‌الله العظمی بروجردی (در فقه و اصول) و حضرت امام خمینی (به مدت دوازده سال در فلسفه ملاصدرا و عرفان و اخلاق و اصول) و مرحوم علامه سید محمدحسین طباطبائی (در فلسفه الهیات شفای بوعلی و دروس دیگر) بهره گرفت. مهم‌ترین خدمات استاد مطهری در طول حیات پربکرش، ارائه ایدئولوژی اصیل اسلامی از طریق تدریس، سخنرانی و تألیف کتاب بود. او همچنین در تمام مراحل انقلاب اسلامی، نقشی اساسی ایفا کرد. در آستانه پیروزی انقلاب، امام خمینی (ایشان را مسئول تشکیل شورای انقلاب اسلامی نمود. شخصیت فکری و علمی شهید مطهری به حدی برجسته بود که حضرت امام خمینی به مناسبت شهادت وی فرمود: «... تسلیت در شهادت مردی که در اسلام‌شناسی و فنون

الهی غیر از این ظاهر است

■ مهدی الهی قمشه‌ای

ایشان در احیای معارف الهی است. مرحوم آیت‌الله الهی قمشه‌ای در تفسیر و ترجمه قرآن کریم در عصر ما، شخصیتی شاخص و ممتاز است. او نخستین کسی است که بر خلاف عادت قدما، به جای ترجمه تحت اللفظی، روش جدیدی در ترجمه و تفسیر قرآن به کار برد. چون یکی از فضایی تهران

از محضر علامه طباطبائی استاد طلبیده، آن مفسر نامی، به وی گفته بود: الهی قمشه‌ای غیر از این ظاهر است، از محضرش استفاده کنید. سرانجام در شامگاه ۲۴ اردیبهشت سال ۱۳۵۲ شمسی، در حالی که به اصلاح خلاصه‌التفاسیر خود مشغول بود، در دوازدهم ربیع الثانی ۱۳۹۲ ق دعوت حق را لبیک گفت و در جوار بارگاه حضرت معصومه (ع) آرامید.

استاد محیی‌الدین مهدی الهی قمشه‌ای در حدود سال ۱۲۸۰ شمسی در شهرضا (قمشه سابق) به دنیا آمد و در ابتدای جوانی در اصفهان از محضر حضرات آیات، حاج آقا حسین قمی، آقابزرگ حکیم خراسانی و میرزا مهدی اصفهانی بهره برد. از وی آثار ارزنده‌ای به جای مانده، از قبیل: کتاب حکمت الهی (۲ جلد) در شرح فصوص الحکم فارابی و توحید هوشمندان و ترجمه قرآن و تصحیح و تحشیه تفسیر ابوالفتوح رازی. ترجمه او از قرآن نخستین ترجمه امروزی قرآن در زبان و ادبیات فارسی بود که در زمان خود مورد توجه روشنفکران، دانشجویان و نسل جدید قرار گرفت. همچنین ترجمه آزاد مفاہیح الجنان، صحیفه سجاده و کلیات دیوان الهی، از دیگر آثار اوست که همگی حاکی از سعی بلیغ

چرا گفت «بدان» و نگفت «بخوان»؟

در میان طلبه‌ها، تعدادی هستند که به «نیروهای مؤثر» مشهور شده‌اند. اگر در محک‌ارز بایی قرار گیرند چند کار قابل عرضه دارند که می‌توان بر آن مباحث کرد و پس از حیات دنیایی ایشان، بر عمر مفیدشان غبطه خورد. شادروان حجت‌الاسلام والمسلمین علی ابوالحسنی، معروف به منذر یکی از این چهره‌های مؤثر است. او سخت کوشید و به خلاها توجه کرد و چند اثر مکتوب در گنجینه‌ماندگار حوزه‌های علمیه شیعی به یادگار گذاشت. «عاش سعیداً و مات سعیداً».

این متن، منتخبی از اثر در آستانه انتشار وی است که برای مخاطبان حاشیه‌ها می‌تواند جذاب و رهنمون بخش باشد.

وجود «ذهن» و «فقه» و «پرسشگر» و «نکته‌گیر»، از جمله ویژگی‌ها و امتیازات بارز دانشمندان ژرف‌بین و دانش‌پژوهان پر استعداد است. یکی از ویژگی‌های آشکار حوزه‌های علمیه، و کلاس‌های درس علما و طلاب علوم دینی نیز، همین «پرسشگری و نکته‌گیری» است که علوم حوزوی (از فقه و اصول و رجال و درایه و حدیث گرفته تا ادبیات عربی و منطق و فلسفه و کلام و تفسیر) را سرشار از نقل و نقد علمی آراء و نظریات مختلف، بلکه متضاد علمی درباره موضوعات گوناگون ساخته است. چنان‌که در بستر تعلیم و تعلم دانش‌های یادشده، کمتر نکته‌ای به ذهن پژوهشگر نفاذ می‌آید که قبلاً به شیوه‌های گوناگون در این علوم مطرح بحث و نظر علما قرار نگرفته و پیرامون آن تحقیقات عمیق و راهگشا به عمل نیامده باشد.

دایره نکته‌گیری‌ها و نکته‌یابی‌ها در دوس حوزوی، تا آن حد گسترده و عمیق است که حتی (فی‌المثل) در مباحث کلامی و فلسفی، وجود خدا یا قیامت نیز - که ایمان به آنها، نخستین شرط دین‌داری است - مورد سؤال واقع می‌شود و استاد که خود، مؤمنی راسخ‌الایمان و ثابت‌قدم است، یکایک استدلال‌های کلامی و حکمی موجود در این موضوعات را به نقد می‌کشد و گاه آنها را ناتمام شمرده و استدلالی تازه - یا تبیینی نو از دلایل کهن - ارائه می‌کند. همین‌طور در بحث‌های مربوط به علم رجال، نخست، استدلال کسانی که اساساً منکر «لزوم»، بل «فایده‌مندی و مشروعیت» این دانش‌اند مطرح و پیرامون آن بحث و بررسی مبسوط انجام می‌گیرد و تنها، پس از پاسخ‌گویی متین و استوار به یکایک اشکالات و شبهات این‌گونه کسان است که به سایر مباحث دانش رجال پرداخته می‌شود. این در حالی است که در دانشگاه‌ها، کمتر از «منشأ و خاستگاه فکری و تاریخی» علوم انسانی (که نوعاً جنبه وارداتی و غربی دارند) پرسش می‌شود و استاد و شاگرد، به نقد و بررسی علمی و آزاداندیشه (اصول موضوعه فکری و فلسفی) تمکن و فرهنگ غرب می‌نشینند و به تحقیق و جستجوی مبانی این علوم، و تعیین نوع نسبت و تلازم یا تضاد آن با مبانی تفکر و فرهنگ بومی شرقی و اسلامی کشور خویش می‌پردازند. اگر کسانی هم پیدا شوند که بر لزوم این امر اصرار ورزند، چه‌بسا به مخالفت با دانش و ترقی متهم شده و دارای گرایش‌های ضد علمی قلمداد می‌شوند.

یکی از نکاتی که اساتید حوزه‌ها، بحق بر آن تأکید دارند، این است که شاگرد، هیچ‌گاه نباید مطلبی را کور کورانه و مقلدانه از کسی بی‌بپرد و تا

حد امکان بایستی در آراء و نظریات دیگران چون و چرا کند تا به تدریج، قوه تجزیه و تحلیل و نقد و بررسی مطالب در او پرورش یابد و از مرحله «تقلید»، به مقام والای «جتهاد و استنباط» گام بگذارد. از این روی اساتید حوزه، برای طلبه‌هایی که با «پیش مطالعه»، سر درس استاد می‌آیند و به مطالب وی یا کتاب، اشکالاتی بخته و متین می‌گیرند، اهمیت ویژه‌ای قائل‌اند و آنان را به گونه‌های مختلف تشویق می‌کنند.

معروف است که رهبر فقید انقلاب، امام خمینی رحمته‌الله زمانی که تدریس خود را در حوزه نجف اشرف آغاز کردند، برای شکستن جو سکوتی که بر جلسه درس ایشان حکم فرما بود، شخصاً فرزندشان، مرحوم حاج آقا مصطفی را بر آن داشتند که در درس ایشان حاضر شود و در خلال درس، به مطالب مطرح شده اشکال کند تا به اصطلاح روی دیگران باز شود و درس از حالت خشکی و سکوت بیرون آید.

به یاد دارم استاد معظم، مدرس بزرگ حوزه علمیه قم، حضرت آیت‌الله حاج شیخ یحیی انصاری شیرازی - ابقاه الله - در درس منظومه حکمت، گاهی که طلبه‌ها، سؤال یا اشکالی را مطرح نمی‌کردند و درس استاد، دقایقی چند، به اصطلاح به جای «دیالوگ»، به «مونولوگ» می‌گذشت؛ با لحن شیرینی که داشت می‌گفت:

«آقایان، گویا اعصاب سکوت فرموده‌اند!»

و با این کلام، طلبه‌ها را به بحث و نقد مطالب تشویق می‌کرد. پردازند. همچنین خاطر ماست، ایشان زمانی که در جلسه درس خویش، به نقد محترمانه اما متین و استوار آرای بزرگان رشته حکمت، و بعضاً خود ملا صدرا، می‌پرداخت و احیاناً برخی از شاگردان به دفاع از آن آراء بر می‌خاستند، پی‌درپی این جمله را بیان می‌داشت که:

«می‌گوییم «فرموده‌اند» فرموده‌اند اما اشتباه فرموده‌اند!»

مرحوم مطهری رحمته‌الله می‌فرمود: «هنگامی که مرحوم آیت‌الله العظمی بروجردی - اعلی الله مقامه - در درس خارج عمومی خود، متنی را می‌خواندند، یکی از طلبه‌ها از ایشان ایراد گرفتند، آن هم ایرادی از ادبیات. مرحوم آیت‌الله العظمی بروجردی در کسوت مدرس درس خراج بودند و در آن زمان، مرجعیت عامه داشتند. باین وصف، وقتی متوجه شدند که ایراد وارده درست است، نه تنها ناراحت نشدند، بلکه به آن طلبه جایزه نیز دادند.»

اساساً نخستین کتابی که طلبه‌های علوم دینی در حوزه‌های خوانند، کتاب جامع‌المقدمات است. این کتاب، خود از چندین رساله و کتاب تشکیل شده که هر یک به تشریح بخشی از قواعد و دستور زبان عربی (صرف و نحو) می‌پردازند. در آغاز بخش موسوم به کتاب «صرف میر» در این کتاب، که در اوایل جامع‌المقدمات قرار دارد، این عبارت را می‌خوانیم:

«بدان ایدک الله تعالی فی الدارین، که کلمات لغت عرب بر سه قسم است: اسم است و فعل است و حرف.»

اساتید حوزه، زمانی که به این عبارت می‌رسند، نخستین نکته‌ای را که

با طلبه نوآموز در میان می‌گذارند این است که:

- چرا گفت «بدان» و نگفت «بخوان»؟!

سپس به تفصیل توضیح می‌دهند که ما بایستی حقایق علمی را «بفهمیم و بدانیم»، نه اینکه طوطی وار «بخوانیم و بگذریم». «ان قُلْتُ قُلْتُ» ها، «فَتَدْبِرُ» ها و «فَتَأْتَلُ» های مکرری نیز که در

منتخب

«ان قُلْتُ»
قُلْتُ» ها، «فَتَدْبِرُ» ها
و «فَتَأْتَلُ» های
مکرری نیز که در
جای‌جای مطالب
مندرج در کتاب‌های
کهن درسی حوزه
آمده و خواننده را
به دقت و ژرف‌بینی
بیشتر در مباحث
دعوت می‌کند

جای جای مطالب مندرج در کتابهای کهن درسی حوزه آمده و خواننده را به دقت و ژرفبینی بیشتر در مباحث دعوت می‌کند، و همچنین موشکافی‌ها و دقت‌ورزی‌هایی که از سوی اساتید و شارحان کتابهای قدیم حوزوی، روی تعابیری کش‌دار و گسترش‌پذیر، نظیر «مطلقاً»های مذکور در میان بحث‌های آن کتاب‌ها صورت می‌گیرد، همگی در راستای همین امر قرار دارد، یعنی طلبه را به عمیق‌تر خواندن و بهتر فهمیدن مسائل سوق می‌دهد

حاصل این سنت حسنه، «پرورش و روشن کردن ذهن» طلبه‌ها، و تقویت نیروی تجزیه و تحلیل مطالب، و نقد و بررسی، در دانش‌آموختگان حوزه‌های علمیه است. (تجربه نشان می‌دهد که عالمان دین، تحت تأثیر این فرهنگ و نظام آموزشی، در عرصه اجتماع و سیاست نیز، آزاداندیشی و آزادگی فکری و عملی بیشتری از دیگر طبقات نشان می‌دهند). این قصه خوشمزه را - که نویسنده سطور، در ماه‌های نخست ورودش به حوزه علمیه قم شنیده - تمثیلی گویا از ذهن ورزیده، تحلیل‌گر و منتقد طلبه‌های علوم دینی است.

■ پی‌نوشت:

۱. پاره‌ای از خورشیده گفته‌ها و ناگفته‌ها از زندگی استاد شهید مرتضی مطهری، گردآوری و تدوین: حمیدرضا سید ناصری و امیر رضا ستوده، مؤسسه نشر و تحقیقات ذکر، تهران ۱۳۷۸، ص ۳۳۳. نقل از: حجه الاسلام و المسلمین تقی شریعتمداری، شاگرد استاد مطهری

۲. امروزه مطالب این کتاب، با پرداخت‌های جدید و تحت نام‌های دیگر، نظیر «صرف ساده»، در حوزه‌ها تدریس می‌شود.

۳. مرحوم حاج شیخ علی بنه‌اشتهاردی که سالیان دراز در حوزه شرح لمعه درس می‌داد، می‌گفت: «مطلقاً»های کتاب لمعه را آقایان، مطلقاً فهمیدند!

طلبگی در سا

روحانی فرصتی می‌یابد که دین خدا را تبلیغ کند.

حجت‌الاسلام والمسلمین رفیعی:

**تدبیر در دعای تحویل سال،
منشأ تحول در زندگی است**

حجت‌الاسلام والمسلمین ناصر رفیعی در گفتگو با «حاشیه» اظهار داشت: به عقیده من طلبه باید سال جدید را با نگاه و تأمل و تدبیر در دعای ابتدای سال (یا مُحَوَّلَ الْحَوْلِ وَالْأَحْوَالِ ...) که همه چیز در آن نهفته است، آغاز کند.

وی بیان داشت: با اندیشیدن در این دعا انسان متوجه می‌شود که اگر خوب است، بهتر شود و اگر در جایی و یا عرصه‌ای نقص و مشکلی دارد، آن را برطرف کند، اگر طلبه با این نگاه وارد سال جدید شود، حال بهتری خواهد یافت.

حجت‌الاسلام و المسلمین رفیعی افزود: یک طلبه و روحانی با الهام‌گیری از این دعای بسیار پرمعنا، می‌تواند در زندگی علمی، عبادی و اجتماعی خود دگرگونی ایجاد کند. وی تأکید کرد: توجه به نقاط ضعف در سال گذشته و تلاش برای رفع آن از دیگر مسائلی است که طلبه‌ها و روحانیان در ابتدای سال باید به آن توجه داشته باشند.

حجت‌الاسلام والمسلمین رفعتی:

**از گذشته‌ها درس بگیریم و در
صدد جبران کاستی‌ها و نقاط ضعف
برآییم**

حجت‌الاسلام و المسلمین رفعتی از استادان حوزه و دانشگاه در گفتگو با «حاشیه» در خصوص چگونگی آغاز سال جدید از سوی طلبه‌ها و روحانیان گفت: با توجه به

حجت‌الاسلام والمسلمین

احمدی میانجی:

طلبه‌ها با هدف و برنامه حرکت کنند

حجت‌الاسلام و المسلمین محمود احمدی میانجی، استاد درس خارج حوزه علمیه قم در گفتگو با «حاشیه» با تأکید بر اینکه طلبه‌ها باید سال جدید را به توجه به خود و دیگران آغاز کنند، گفت: طلبه نباید از صلوة رحم غفلت کند و چنانچه خدای ناکرده در سالی که گذشت در اثر غفلت یا کوتاهی، مرتکب ترک صلوة رحم شده‌اند، باید در صدد جبران برآید.

وی صلوة ارحام را از مهم‌ترین تأکیدات دین مبین اسلام و مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام) دانست و تأکید کرد: طلبه و روحانی باید توجه داشته باشد که سال جدید او با سال گذشته یکی نباشد.

حجت‌الاسلام و المسلمین احمدی میانجی، لازمه توفیق در این عرصه را درس گرفتن از تجارب گذشته دانست و گفت: توصیه می‌کنم طلبه‌ها و روحانیان در سال جدید، کار خود را در ابعاد گوناگون با هدف و برنامه دنبال کنند و برای رسیدن به مقاصدشان نیز برنامه‌ریزی جامع و هدفمندی داشته باشند.

حجت‌الاسلام والمسلمین

علیدوست:

**تبدیل کردن تهدید به فرصت،
نشانه انسان زیرک و بصیر است**

حجت‌الاسلام و المسلمین ابوالقاسم علیدوست، از استادان درس خارج حوزه و عضو جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، در گفتگو با «حاشیه»، تبدیل کردن تهدید به فرصت را یکی از مهم‌ترین نشانه‌های انسان بصیر و زیرک دانست.

وی با اشاره به تعطیلات عید نوروز، در توصیه‌ای به طلبه‌ها و روحانیان، تأکید کرد: اگر طلبه‌ها و روحانیان بتوانند از این فرصت که معمولاً دید و بازدیدها پیش می‌آید، به‌درستی استفاده کنند و در نقش یک مبلغ ظاهر شوند، توانسته‌اند رسالت خود را به‌درستی ایفا کنند.

این استاد درس خارج حوزه علمیه قم، افزود: معمولاً در ایام عید، افراد و اقوام و خویشان، همدیگر را می‌بینند و در این زمان، طلبه و

■ بزرگداشت شهادت امام جماعت
مسجد امام رضا بروکسل
عکس: خبرگزاری رسا

■ درس خارج فقه خبر و
خبرگزاری
عکس: خبرگزاری رسا

■ تقدیر از برترین آثار پژوهشی
طلاب جوان سراسر کشور
عکس: خبرگزاری رسا

آیت‌الله احمدی فقیه یزدی: مهم‌ترین اصل برای یک طلبه، داشتن اخلاص است

آیت‌الله محمدحسین احمدی فقیه یزدی، استاد درس خارج حوزه علمیه قم در گفتگو با حاشیه، طلبه‌ها را به داشتن اخلاص در همه اعمال و رفتارشان توصیه کرد.

وی با بیان اینکه از همه چیز مهم‌تر برای یک طلبه و روحانی، داشتن اخلاص است، گفت: اگر به مفهوم حدیث شریف «ان حیات الانسان بالعلم وان حیات العلم بالعمل وان حیات العمل بالنیة وان حیات النیة بالاخلاص» عمل کنیم سعادت دنیا و آخرت را به دست آورده‌ایم. آیت‌الله احمدی فقیه یزدی با تأکید بر اینکه طلبه‌ها و روحانیان باید در هر حال و در هر کاری اخلاص را سرلوحه کار خود قرار دهند، افزود: در تحصیل، عبادت و خدمت به مردم، اگر مردم از طلبه‌ها و روحانیان اخلاص مشاهده کنند، خودبه‌خود شیفته آنها می‌شوند.

حجت‌الاسلام و المسلمین زمانی: بیداری اسلامی فرصتی طلایی برای حوزویان است

حجت‌الاسلام و المسلمین محمدحسین زمانی، معاون بین‌الملل حوزه‌های علمیه، در گفتگو با «حاشیه» با بیان اینکه سال ۹۰ سال بیداری اسلامی و سقوط چندین دیکتاتور در منطقه خاورمیانه بود، گفت: این مهم یکی از آرمان‌های حوزویان و روحانیان بوده است و حال با توجه به این موقعیت، بهترین فرصت برای حوزویان فراهم شده تا آموزه‌های ناب اسلام و مکتب اهل بیت (ع) را به تشنگان حقایق در سراسر جهان برسانند. وی با بیان اینکه امروز نه تنها مسلمانان، بلکه غیرمسلمانان نیز تشنه حقایق و معارف ناب اسلامی هستند، اظهار داشت: صدور انقلاب اسلامی که حضرت امام (ع) بر آن تأکید داشتند، معنایی جز عرضه فرهنگ اسلام ناب ندارد و این رسالت بر عهده روحانیان و حوزه‌های علمیه است. این استاد حوزه و دانشگاه، رصد نیازهای کشورهای مختلف جهان، استخراج آموزه‌های حیات‌بخش اسلام و معارف اهل بیت (ع) و عرضه آن به زبان قابل فهم برای جهانیان و یادگیری زبان را از جمله توصیه‌های خود به طلبه‌ها و روحانیان عنوان کرد.

اینکه بهار فصل شکوفایی طبیعت است، طلبه‌ها و روحانیان نیز با برنامه‌ریزی مناسب، می‌توانند شروعی بسیار ارزشمند در ابتدای سال داشته باشند.

وی تصریح کرد: با توجه به اینکه ثبت نام مراکز تخصصی حوزه در اوایل بهار است، طلبه‌ها می‌توانند با انتخاب درست و برنامه‌ریزی هدفمند به گونه‌ای در طول سال حرکت کنند که انتهای آن با پیامدهای مثبت همراه باشد.

این استاد حوزه و دانشگاه افزود: در بهار معمولاً روزها بلندتر شده و این فرصتی مناسب برای طلبه‌هاست تا برنامه‌های خود را بهتر تنظیم کنند و خوب درس بخوانند.

حجت‌الاسلام و المسلمین رفعتی افزود: یکی از نکته‌های دیگری که طلبه‌ها در ابتدای سال جدید باید به آن توجه کنند، اضافه شدن یک‌سال به عمرشان است، باید از گذشته‌ها درس بگیرند و در صد زدودن نقاط ضعف و کاستی‌ها و جبران این نقاط در سال آینده بلشند.

حجت‌الاسلام و المسلمین موسوی اصفهانی: تبعیت از ولایت فقیه، مهم‌ترین اصل برای طلبه‌ها در هر موقعیتی است

حجت‌الاسلام و المسلمین موسوی اصفهانی، عضو جامعه مدرسین و مدیر حوزه علمیه همدان در گفتگو با «حاشیه» با اشاره به سال جدید شمسی، اظهار داشت: سفارش ما به طلبه‌ها و روحانیان بزرگوار، این است که در مسئله تحکیم و اتحاد و اتفاق پشت سر مقام معظم رهبری گام بردارند. وی افزود: در رأس برنامه‌های یک طلبه و روحانی، مسئله تهذیب، تحصیل و تبعیت و اطاعت‌پذیری از مقام معظم رهبری، باید در حد اعلی وجود داشته باشد.

■ همایش بزرگ طلاب و فضلاء
حوزه قم با موضوع بحرین مظلوم
عکس: خبرگزاری اپنا

■ تجمع طلاب غیر ایرانی
حوزه علمیه قم
در محکومیت اهانت به قرآن

■ سیزدهمین همایش
کتاب سال حوزه در قم
عکس: خبرگزاری فارس

روحانی کاروان عمره منتشر خواهد شد. داشتن گواهی اتمام پایه ده مراکز مدیریت حوزه‌های علمیه مورد تأیید شورای عالی حوزه، معمم بودن، داشتن حداقل سن ۲۷ سال و حداکثر ۵۰ سال و کسب امتیاز لازم در آزمون کتبی و مصاحبه، از جمله شرایط آزمون روحانیان کاروان عمره است.

راه‌اندازی مدارس علمیه سفیران هدایت

در حال حاضر، پنجاه مدرسه سفیران هدایت در سراسر کشور فعال هستند که مجوز دو مدرسه در سنندج و خرم‌آباد، صادر شده است. معاون تبلیغ و آموزش‌های کاربردی حوزه‌های علمیه، با اشاره به فعالیت حوزه‌های علمیه سفیران هدایت، از دوازده سال گذشته، تصریح کرد: در حال حاضر افزون بر ۷۳ مدرسه که در سراسر کشور فعال است، ۷۳ تقاضای جدید نیز برای راه‌اندازی مدارس علمیه سفیران هدایت وجود دارد.

ایجاد موزه علمای و فقها در تبریز

مدیر کل فرهنگ و ارشاد اسلامی تبریز، از ایجاد موزه علمای و فقها در این شهر خبر داد و گفت: موزه یادشده در زمینی به مساحت شش هزار و ۵۰۰ مترمربع ایجاد شده و آثار قلمی

دوره ختم اصول کافی در مدارس قم

کتاب شریف اصول کافی، با حضور صد نفر از طلبه‌های مرکز تخصصی تبلیغ سفیران هدایت، تدریس می‌شود. این طرح از سال آینده در مدارس علمیه استان قم، و در مدرسه معصومیه نیز، پس از تعطیلات نوروز، هر روز در قالب کلاس‌های چهل دقیقه‌ای برگزار خواهد شد؛ بدین صورت که استاد متن حدیث را می‌خواند و پس از ترجمه، توضیحی اجمالی درباره آن ارائه خواهد شد.

حمایت از پایان‌نامه‌های رضوی

معاون پژوهشی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، از حمایت پایان‌نامه‌های در حال نگارش طلبه‌ها و دانشجویان در حوزه معارف رضوی خبر داد. وی گفت: پایان‌نامه‌هایی که مربوط به سطح دکتراست و نگارش آن پایان‌نیافته، دو میلیون و پانصد هزار تومان، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشدی که تمام نشده، دو میلیون تومان و پایان‌نامه‌های کارشناسی که از سوی حوزه به پایان رسیده، به مبلغ یک میلیون و هفتصد هزار تومان مورد حمایت قرار می‌گیرد.

دوره جدید جذب روحانی کاروان

پایان خردادماه با تیرماه، اطلاعیه دوره جدید جذب و گزینش

مسجد میانه تبریز برگزار شد.

بنیامین نتانیاها، نخست‌وزیر رژیم صهیونیستی، طی سخنرانی در کنست گفت: ایران از طریق حماس کنترل نوار غزه را در دست دارد و عناصر حاکمی که رویدادها را در نوار غزه به پیش می‌برند، فلسطینی‌ها نیستند؛ بلکه ایران است، غزه خط مقدم ایران است.

یکی از مسئولین «ارتش آزاد سوریه» در مصاحبه با روزنامه صهیونیستی «اسرائیل امروز» گفت: اگر اسرائیل تصمیم بگیرد که بشار اسد ساقط شود، کار تمام است. شما راجع به فردای سقوط اسد نگرانید، نگران نباشید. با سقوط اسد، حلقه‌ای که حزب‌الله را به ایران وصل می‌کند، نابود خواهد شد.

یک مفتی سعودی فتوا داد که کشتن بشار اسد، رئیس‌جمهوری این کشور، از کشتن صهیونیست‌ها واجب‌تر است.

■ مجلس نمایندگان مصر به اتفاق آراء، به اخراج سفیر رژیم صهیونیستی از قاهره و توقف صادرات گاز مصر به این رژیم رأی داد.

■ «واشنگتن پست» نوشت: گزارش‌های خبرگزاری «اسوشیتد پریس» حاکی از اجرای یک عملیات گسترده تجسس درباره مسلمانان است، بدون اینکه هیچ توجیهی برای این کارها وجود داشته باشد یا اینکه کار مشکوکی انجام داده باشند.

■ دبیر شورای مدیریت حوزه علمیه کابل، از تحصیل ۱۲۰۰ طلبه در ۲۲ مدرسه علمیه این منطقه از کشور افغانستان خبر داد.

■ مراسم بزرگداشت اسلام‌گرایان دومین کشور شیعی جهان - آذربایجان - در سالگرد درگذشت رهبر فقید حزب اسلام، حاج علی‌اکرام علی‌اف و هم‌زمان با شکل‌گیری حرکت بیداری اسلامی با سخنرانی آیت‌الله سید حسن عملی، نماینده ولی فقیه و امام جمعه اردبیل در

توجه به اینکه برخی از کتاب‌های حوزه‌های علمیة خواهران سال‌ها پیش تالیف شده و برخی از سرفصل‌ها نیز منبع ندارند، این دفتر، به بازنگری و اصلاح متون اقدام نموده است. حجت‌الاسلام موسوی از تالیف کتاب‌های حوزه‌های علمیة خواهران با سرفصل‌های جدید و تألیف برخی کتاب‌های جدید خبر داد.

رشته‌های تخصصی در حوزه‌های خواهران

در حال حاضر مرکز مدیریت حوزه‌های علمیة خواهران، سه رشته تحصیلی؛ شامل تفسیر و علوم قرآنی، فقه و اصول و تاریخ اسلام را با شیوه غیر حضوری، از طریق آموزش مکاتبه‌ای و مجازی به متقاضیان ارائه می‌کند و داوطلبان برای تحصیل در مقطع سطح سه، می‌توانند یکی از این سه رشته را انتخاب کنند. مدیر پذیرش و سنجش حوزه‌های علمیة خواهران گفت: پذیرش در رشته‌های کلام اسلامی، مطالعات اسلامی زنان، فلسفه اسلامی و اخلاق و تربیت اسلامی به صورت حضوری انجام خواهد شد. خاطرنشان می‌شود ۴۰ هزار طلبه خواهر در کشور به تحصیل علوم دینی موفق شده‌اند.

و تصاویر و زندگی‌نامه بزرگان دینی برای بهره‌مندی بیشتر علاقه‌مندان در آن به نمایش گذاشته خواهد شد. ۳۰۰ طلبه خارجی از ۱۸ ملیت در اصفهان مشغول به فراگیری علوم دینی هستند. رئیس جامعه‌المصطفی العالمیه اصفهان با اعلام این خبر گفت: در محرم امسال ۶۰ نفر از طلاب این مدرسه به منظور فعالیت‌های تبلیغی برون‌مرزی به کشورهای مختلف جهان اعزام شدند.

پذیرش حوزه‌های علمیة کشور آغاز شد

حجت‌الاسلام فرحانی گفت: نام‌نویسی داوطلبان از پانزدهم اسفند آغاز شده و تا ۳۱ فروردین سال ۹۱ ادامه خواهد داشت. آزمون ورودی نیز پانزدهم اردیبهشت ۹۱ برگزار و نتایج این آزمون، دهم خردادماه اعلام خواهد شد. پیش‌بینی می‌شود که ۳۰ هزار تن در مراکز مدیریت استان‌ها ثبت نام کنند که ۱۲ هزار نفر از این افراد، پذیرش خواهند شد. وی بومی کردن شرایط تحصیلی در استان‌ها، راز سیاست‌های اصلی حوزه علمیة دانست.

سرفصل‌های جدید در حوزه‌های خواهران

مدیر دفتر تدوین متون حوزه‌های علمیة خواهران گفت: با

کنگره بین‌المللی علامه «کاشف‌الغطا»

خبرگزاری رسائپوز: کنگره بین‌المللی علامه «محمدحسین کاشف‌الغطا» زمستان سال ۱۳۹۱ از سوی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، در شهرهای مقدس قم و نجف اشرف برگزار خواهد شد. پیش از برگزاری این کنگره، پنج نشست علمی در نجف اشرف، قم، لبنان، مشهد مقدس و اصفهان برگزار خواهد شد و نخستین نشست نیز هم‌زمان با سالروز استقرار مرحوم علامه در نجف اشرف و تبدیل شدن این شهر به پایتخت فرهنگی جهان اسلام در نجف برگزار خواهد شد.

علاقه‌مندان تا شهریور سال ۱۳۹۱ فرصت دارند تا به ارائه مقاله در موضوع‌های اعلام‌شده و ارسال آن به دبیرخانه کنگره، واقع در پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، اقدام کنند.

کنگره بزرگداشت آیت‌الله العظمی گلپایگانی

مرکز خبر حوزه: انجمن مفاخر استان قم، برگزاری نخستین کنگره بزرگداشت مقام حضرت آیت‌الله العظمی گلپایگانی رحمته‌الله را در دستور کار خود قرار داد. اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان قم، این کنگره را اردیبهشت ماه سال آینده در قم و گلپایگان، برگزار خواهد کرد.

ستاد اجرایی این کنگره، اطلاع‌رسانی فراخوان مقالات برای آگاهی اندیشمندان، تجدید چاپ یکی از آثار ارزشمند این فقیه وارسته و توزیع آن در میان شرکت‌کنندگان، جمع‌آوری و تهیه آلبوم عکس و همچنین تمبر یادبود ایشان، ساخت فیلم مستندی از زندگی‌نامه و آثار آن مرجع تقلید و دیدار با مقام معظم رهبری و مراجع معظم تقلید جهت استفاده از رهنمودهای ایشان را از برنامه‌های این ستاد اعلام کرد.

ذخیره یوم المعاد

انتخابات شرکت کنند. همچنین حضرت آیت الله العظمی نوری همدانی، پس از انداختن رأی خود، اظهار داشت: همه مردم برای نشان دادن اتحاد، صلابت و عظمت خود و نظام اسلامی، باید در پای صندوق های رأی حاضر شوند و بدانند که رأی آنها پاسداری از نظام و خون شهدا به شمار می آید. حضرت آیت الله العظمی جعفر سبحانی نیز پس از انداختن رأی خود در دقایق اولیه شروع رأی گیری، تأکید کرد: یکی از ارکان مهم نظام مقدس اسلامی، قوه مقننه است، در حقیقت اساس جمهوری اسلامی به مجلس استوار است. همچنین حضرت آیت الله العظمی جوادی آملی، پس از شرکت در انتخابات مجلس نهم، در حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام اظهار داشت: از ذات اقدس الهی می خواهم نامزدهای محترمی که توفیق راهیابی به مجلس را پیدا می کنند، موفق شوند در مسیر شکوفایی نظام مقدس انقلاب اسلامی گام بردارند.

حضرت آیت الله العظمی خامنه ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی، در نخستین دقایق آغاز رأی گیری انتخابات نهمین دوره مجلس شورای اسلامی، رأی خود را به صندوق انداختند. ایشان تأکید کردند: هرچه شرکت مردم در انتخابات بیشتر، پرشورتر و بانشاط تر باشد برای آینده ملت و کشور، آبروی ایران، و مصونیت کشور مفیدتر و مؤثرتر خواهد بود. آیت الله العظمی صافی گلپایگانی، از مراجع عظام تقلید، پس از انداختن رأی خود، ابراز امیدواری کرد که این اقدام مورد توجه و عنایات حضرت بقیه الله الاعظم قرار گیرد. آیت الله العظمی مکارم شیرازی نیز در نخستین دقایق آغاز انتخابات، رأی خود را به صندوق انداخت و اظهار داشت: در تاریخ ملت ها همیشه روزهای سرنوشت ساز بوده و هست. ملت ها در این روزهای سرنوشت ساز بیدار بودند و یکی از این روزها، همین انتخابات است. امیدواریم همه به عنوان وظیفه شرعی و ذخیره یوم المعاد، در این

■ نخستین برنامه های آموزشی حوزه

مدرسه آیت الله میلانی، بر اساس برنامه تحصیلی سال ۱۳۵۱ که به صورت دفترچه ای در چهارده صفحه به چاپ رسیده بود، افرادی را برای تحصیل در مدرسه می پذیرفت که گواهی نامه دوره ابتدایی مدارس دولتی را در اختیار داشته و سن آنان پانزده سال بیشتر نباشد. داخل کلاس ها از صندلی دسته دار و تخته سیاه استفاده می شد. استادان روبه روی کلاس و پشت کرسی ویژه، به تدریس می پرداختند. مدرسه آیت الله میلانی جزو مدارس شماره می شد که با برنامه ریزی و تعیین مراحل و مدارج و تفکیک رشته ها و تخصص های حوزوی به وجود آمد.

■ انتشار کتاب فروغ ابدیت

کتاب فروغ ابدیت، به قلم آیت الله جعفر سبحانی، نخستین بار، در سال ۱۳۵۱ چاپ شد. این کتاب تاریخی است روشن و گویا از زندگی پیامبر

اسلام صلی الله علیه و آله که بر اساس «بزرگ ترین مدارک تاریخی اسلام» تهیه شده و با قلمی کاملاً روان و شیوا نگارش یافته است. امتیاز مهم این کتاب، مطابقت کامل با «مدارک تاریخی شیعه» بوده، از افسانه ها و خرافاتی که دست های آلوده، در تاریخ زندگی پیشوای بزرگ اسلام آمیخته، خالی است.

■ آغاز عملیات اجرایی مدرسه علمیه در اراک

عملیات اجرایی مدرسه علمیه امام مهدی علیه السلام در اراک در سال ۱۳۵۱ به دست مرحوم آیت الله میرمهدی و شهید هاشمی سنجانی آغاز شد و با حمایت مراجع عظام تقلید آن زمان و مرحوم «حاج احمد کافی» به سرانجام رسید.

■ تأسیس مدرسه علمیه در مشهد

در سال ۱۳۵۱ مدرسه علمیه ای به نام مقدس حضرت حجت علیه السلام

خالد آرزو داشت که انقلاب اسلامی جهان عرب را فرا بگیرد

به گزارش خبرگزاری اهل بیت (ع) - ابنا - حاجیه قدریه ۸۶ ساله، مادر خالد اسلامبولی است. مادر کسی که در حادثه مشهور سان دیدن انور سادات، رئیس جمهوری اسبق مصر، وی را ترور کرد. ۳۰ سال، پس از اعدام خالد، او اکنون، برای نخستین بار گفتگویی کند.

■ آیا خالد از انقلاب اسلامی در ایران هم تأثیر پذیرفت؟ نظرش درباره ایران چه بود؟
خالد خیلی ایران را دوست داشت و خیلی تحت تأثیر ایران بود. همین طور هم‌زمانش در همه‌جا. آرزو داشت که انقلاب اسلامی جهان عرب را فرا بگیرد و ما پس از آنکه متفرق شده‌ایم، همه متحد بشویم. خالد ایران را خیلی دوست داشت.

■ امروز شاهدید که ملت مصر پس از بیش از ۳۰ سال، به سفارت اسرائیل حمله می‌کند و علیه اسرائیل و آمریکا شعار می‌دهد. چه نظری دارید؟

من واقعاً افتخار می‌کنم. به میدان تحریر رفتم و هزاران نفر با گرمی از من استقبال کردند و دستم را بوسیدند. در آن هنگام احساس کردم آنچه خالد آرزوی آن را داشت، محقق شده است. احساس عزت و کرامت کردم. کرامتی که ۳۰ سال بود زمان آن مخلوع، از ما

■ نظر تان درباره ایران چیست؟
پس از مصر ایران وطن دوم من است.

■ در تهران خیابانی به نام شهید خالد اسلامبولی است. در این باره چه احساسی دارید؟
خیلی خوشحالم. چون خالد قهرمانی واقعی است که از کلمه «لله‌الاله» دفاع کرد و شایسته این است که

گرفته بودند. مخلوعی که از خانواده اسلامبولی می‌ترسید تا فسادش را رو نکنند و مثل حاکم پیشین، جانش را نگیرند.

■ الگوی خالد در انقلاب علیه دیکتاتور چه کسی بود؟

خالد آدم توداری بود. در امور سیاسی خیلی با من حرف نمی‌زد. من هم نمی‌دانستم که سادات را خواهد کشت. ولی الحمدلله خالد بر دین اسلامی تربیت شد. برای همین من به خالد افتخار می‌کنم و خالد الگوی همه جوانان رزمنده در سطح دنیاست. الگوی او همیشه سید ما امام علی (ع) بود.

والای ایشان همچنان خالی بود. عدم‌ای از روحانیون سرشناس و متعدد خرم‌آباد، از آیت‌الله مدنی دعوت می‌کردند که فعالیت خود را از همدان به خرم‌آباد منتقل کند و ایشان با پاسخ‌گویی به این دعوت، و عزیمت به خرم‌آباد، فصل دیگری از زندگی پرفراز و نشیب و سراسر مبارزه خود را آغاز کرد. شهید مدنی در خرم‌آباد و در حوزه علمیه کمالوند، فعالیت خود را با تدریس درس خارج آغاز کرد و پس از مدتی با حکم حضرت امام (ع) سرپرستی این حوزه را نیز بر عهده گرفت. در همین دوره، وی کتاب‌های امام (ع)، از جمله توضیح المسائل و تحریرالوسیله را در خرم‌آباد بخش کرد و با وجود خفقان حاکم، درباره مرجعیت امام، در مناسبت‌های گوناگون تبلیغ کرد. همچنین در هر فرصتی و به‌اشکال گوناگون، مردم را به بیداری و آگاهی فرا خوانده، آنان را از مفاسد دستگاه آگاه ساخته، نقشه‌های شوم استعمار و رژیم طاغوتی را آشکار کرد و رهبر واقعی را به مردم معرفی و چهره اصلی و پلید شاه را افشا می‌نمود.

تأسیس و در ادامه به یکی از مراکز تکثیر اعلامیه‌ها بر ضد رژیم منحوس پهلوی تبدیل شد. این مدرسه همچنین در طی انقلاب اسلامی، هفده شهید طلبه، تقدیم انقلاب اسلامی کرد.

■ از سرگیری تدریس استاد مطهری

استاد مطهری بنا به توصیه حضرت امام خمینی (ع) از سال ۱۳۵۱ تا ۱۳۵۷ تدریسشان را در قم از سر گرفتند. ایشان هفته‌ای دو روز به قم آمده و در حوزه علمیه، درس مهمی مانند: «شناخت»، «صل غایت»، «فلسفه هگل»، «معارف قرآن»، «مارکس و مارکسیسم»، «منظومه»، «جات» و «سفر» را تدریس می‌کردند.

■ شهید مدنی به خرم‌آباد می‌رود

مدتی بود که مرحوم آیت‌الله روح‌الله کمالوند که سال‌های متعددی زعامت و روحانیت منطقه و سرپرستی همه شئون مذهبی، اجتماعی و سیاسی لرستان را در دست داشت، به دار باقی شتافته و جایگاه

محمد حسن حسینی

گزارشی از نخستین نشست کرسی‌های آزاداندیشی در حوزه علمیه
با موضوع بررسی نقش حوزه در انتخابات

۱+۶ در اولین کرسی آزاداندیشی حوزه

در انتخابات پرداخت و از این نکته یاد کرد که اگر حوزه‌های علمیه وارد میدان نشوند، حزب‌ها و گروه‌ها تعریف خاص خود و بعضاً وارونه از اصول‌گرایی ارائه می‌دهند، به بیان برخی ویژگی‌های اصول‌گرایی پرداخت.

۶. حجت‌الاسلام ابراهیمی از نقش محوری جامعه مدرسین سخن راند و افزود: عمده اشکالات، به نحوه ورود این تشکل روحانی به محیط انتخابات، مربوط است که معمولاً به انتخاب و اعلام فهرست نامزدهای اصلاح و سرانجام انتشار یک بیانیه برای دعوت مردم جهت حضور و انتخاب شایسته خلاصه می‌شود. این عرصه تقریباً شامل همه انواع انتخابات - اعم از ریاست جمهوری، مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان رهبری و حتی شورای اسلامی شهر - می‌شود.

گذشت ده روز از انتخابات نهمین دوره مجلس شورای اسلامی، بهانه خوبی برای برگزاری یک نشست متفاوت بود تا یک موضوع اجتماعی در یک کرسی آزاداندیشی، به محک نقد کشیده شود. دوشنبه ۲۲ اسفند سال ۹۰ این نشست با عنوان «بررسی نقش حوزه در انتخابات» در سالن اجتماعات مدرسه فیضیه برگزار شد؛ قرار بود که ورود نهادهای شاخص و مهم حوزه در انتخابات و حتی نوع حمایت آنان از کاندیداهای مشخص بررسی شود. آیت الله کعبی، مدعو شاخص نشست بود و شش طلبه نیز اجزای این کرسی را تشکیل می‌دادند تا به قید قرعه در بخش نخست برنامه، در حضور طلبه‌ها، این موضوع را نقد و ارزیابی کنند.

بخش اول: دیدگاه ۶ طلبه

۱. حجت‌الاسلام تیموری ضمن بیان نقاط ضعف و قوت ورود حوزه‌های علمیه در انتخابات، به نقش تأثیرگذار جامعه مدرسین به عنوان نماد حوزه اشاره کرد و ضمن چند پرسش، از نحوه انتخاب برخی افراد از لحاظ کمی و کیفی انتقاد کرد.

۲. آقای حیدری ضمن انتقاد از ورود روحانیون به عرصه‌های اجرایی بر این نکته تأکید کرد که در جامعه اسلامی نباید افراد نسبت به مسائل پیرامون خود و سرنوشت خود بی‌تفاوت باشند و در صورت لزوم، باید وارد عرصه شوند؛ او پیشنهاد کرد که پیروی از سیره علمای اخلاق و بزرگان دین برترین شیوه است، اینکه چون هر کسی معیار خاصی برای انتخاب اصلاح و افضل دارد و معیار هر کس با دیگری فرق دارد، هیچ فرد خاصی را معرفی نمی‌کند و وارد جزئیات و فرعیات انتخابات و سیاست نمی‌شوند.

۳. حجت‌الاسلام دکتر غفاری با بیان موضوع استقلال حوزه به این نکته اشاره کرده که حوزه علمیه جایگاه عالمان، اندیشوران و مجاهدان است. محور جامعه و انقلاب اسلامی، حوزه‌های علمیه است. مبدا فردی یا گروهی، موجی ایجاد کند و فردی از حوزه در موج آنان شنا کند و هدفی غیر از اهداف مقدس حوزه دنبال شود.

۴. حجت‌الاسلام ایزدهی، از موضوع مشارکت سیاسی سخن گفت؛ او سرزمین، مردم و حاکمیت را سه مقوله نظام‌های سیاسی در جهان معرفی کرد و با بیان اینکه بدون هریک از این سه مقوله، نظام سیاسی تشکیل نمی‌شود، افزود: در سیره علمای گذشته حوزه، ورود به عرصه سیاسی وجود داشته است، به گونه‌ای که زمانی با نفوذ در دربار شاهان و ارائه مشاوره دینی، جامعه را به سوی الهی شدن پیش می‌بردند. ایزدهی با بیان اینکه اگر در سیاست نباشیم، نمی‌توانیم تأثیرگذار باشیم، افزود: در جامعه اسلامی، حوزه نباید در عرصه‌های تصمیم‌گیری و تولید فکر کوتاهی کند. امروز جامعه جهانی از نظر علمی و فکری، به صورت جهشی در حال توسعه است.

۵. حجت‌الاسلام محبی، به تحلیل گروه‌های اصول‌گرای حاضر

بخش دوم: مدعو ویژه

پس از ارائه نظرات ۶ نفر از طلبه‌های کرسی، آیت‌الله کعبی، به ایراد نظرات خود پرداخت. او نخست برگزاری کرسی‌های آزاداندیشی در حوزه را فرصتی برای نقد و بررسی تمام اتفاقات و رویدادهای گوناگون جامعه و تمام حرکت‌های مدیران و تصمیمات آنان توسط طلبه‌ها دانست.

وی با اشاره به سابقه دیرینه حضور روحانیون در عرصه سیاست، افزود: حوزه با این حضور به‌عینه ثابت می‌کند که سیاست ما با اخلاق و دیانت آمیخته است.

معاون جامعه و نظام جامعه مدرسین گفت: وظیفه حوزه است که تئوری مهندسی نظام اسلامی را به صحنه عمل وارد کند و این دغدغه از آغاز انقلاب و تدوین قانون اساسی آغاز شد. نظام اسلامی باید از طریق اندیشمندان حوزه‌ی و آگاهان دین‌دار سیاسی تبیین شود و تولید اندیشه و همچنین نوسازی تئوری‌های این عرصه، از جمله وظایف فعالان این حوزه است.

مهمان ویژه این نشست در ادامه افزود: حوزه علمیه باید از نظامی که بانی تأسیس آن بوده، پاسداری کند و در تمام عرصه‌ها، از جمله انتخابات، به منظور جلوگیری از بروز مشکلات، حضوری فعال داشته باشد.

حضرت آیت‌الله کعبی در خصوص ورود مصداقی این جامعه در معرفی نامزد انتخاباتی در قم، تصریح کرد: برخی از اعضای جامعه، به دلیل وجود روحیه آزاداندیشی در بدنه حوزه در مواقعی که مورد پرسش مردم قرار می‌گرفتند، دیدگاه‌های شخصی خود را عنوان می‌کردند که البته انسجام درونی جامعه را نیز مورد خدشه قرار نمی‌داد؛ در خصوص اصل ورود مصداقی به انتخابات، بحث‌های فراوانی بین اعضا صورت گرفت که شمار فراوانی از آنان خواستار حضور نداشتن مصداقی در این عرصه بودند. اما از جایی که برخی از مراجع و بزرگان، با دعوت از برخی شخصیت‌ها برای حضور در انتخابات و با توجه به اینکه یکی از راهبردهای اصلی این جامعه،

منتخب

محور جامعه و انقلاب اسلامی، حوزه‌های علمیه است. مبدا فردی یا گروهی، موجی ایجاد کند و فردی از حوزه در موج آنان شنا کند و هدفی غیر از اهداف مقدس حوزه دنبال شود

حاشیه‌ها

- استقبال طلبه‌های جوان، از نکات جالب توجه این نشست بود.
- در بین سخنرانی حضرت آیت‌الله کعبی، برخی از طلبه‌ها اعتراضات و پرسش‌هایی داشتند که ایشان با شنیدن کامل سخنان طلبه‌ها، پاسخ آنان را دادند.
- اداره کل فرهنگی حوزه‌های علمیه، مبتکر و مجری این نشست بود.

منتخب

وظیفه حوزه

است که تنوری
مهندسی نظام
اسلامی را به
صحنه عمل
وارد کند و این
دغدغه از آغاز
انقلاب و تدوین
قانون اساسی
آغاز شد

در این شرایط ویژه، سعی شد که مصالح کلان نظام و لزوم حفظ و وحدت و پرهیز از بروز اختلاف مد نظر قرار گیرد.
کعبی در خاتمه سخنان خود گفت: شما مطمئن باشید نسبت به گزینه‌هایی که اعضای جامعه مدرسین به جمع‌بندی رسیده، همه نقاط ضعف و قوت و جوانب در نظر گرفته شده، سپس بر اساس رأی انتخاب شده‌اند و ما باید حرمت شخصیت‌های نظام را که به این مملکت خدمت کرده‌اند، در مجامع عمومی حفظ کنیم و انتقادات را با رعایت ضوابط شرعی و اخلاقی در چارچوب‌های خودش بیان نماییم.

توجه به رهنمودهای رهبری و مراجع تقلید و بزرگان حوزه است، احساس شد که جامعه نیز نباید در این عرصه، بر خلاف شیوه بزرگان عمل کند، از این‌رو، این جامعه در این عرصه نیز وارد شد؛ نخست در فرایند تصمیم جمعی، سه نفر معرفی شدند که با اتفاق بیشتر روی دو نامزد و اجماع نشدن روی نفر سوم، صلاح دیده شد که این دو نامزد به عنوان نامزدهای مورد تأیید این جامعه معرفی شوند.

عضو خبرگان رهبری یادآور شد: شاید عده‌ای انتقاداتی نیز به این شکل از معرفی و حضور و ورود جامعه مدرسین وارد کنند. ولی

چند برگ از حیات حضرت آیت‌الله العظمی فاضل لنکرانی

مرجعیت را پذیرفتم برای خدمت

■ برگ اول

از دو راه با امام خمینی علیه السلام آشنا شد: پدر خود و فرزند امام. این دو، او را با استادی برجسته و نامور حوزه پیوند داد؛ پیوندی که شیفتگی و انس بر آن سایه افکنده بود.

«از همان دوران کودکی در دورهٔ دبستان، بنده با شهید بزرگوار حضرت آیت‌الله حاج آقا مصطفی، هم‌درس بودم و پدرم با حضرت امام علیه السلام رفاقت بسیار نزدیکی داشتند و به علت همین رفاقت و ارتباطی که پدرم با حضرت امام داشتند، ایشان مکرر به منزل ما تشریف می‌آوردند و متقابلاً پدرم به منزل ایشان می‌رفتند. من از دوران بچگی تشخیص داده بودم که حضرت امام علیه السلام با سایر دوستان پدرم تفاوت خاص دارند، چون که در ایشان جاذبه مخصوصی وجود داشت و ما را جذب کرده بود و با دیدهٔ احترام فوق‌العاده - که منحصر این معنا در ایشان وجود داشت - به ایشان نگاه می‌کردم.»

■ برگ دوم

در نوجوانی، همراه حاج آقا مصطفی وارد حوزه شد و با کمک یکدیگر، درس و بحث را آغاز کردند.

«از وقتی که مطول می‌خواندم، هم‌مباحثه‌ای برای خود انتخاب کردم که تا پایان دورهٔ سطح، و حتی قسمتی از خارج، کلیهٔ دروس را با ایشان، بحث و بررسی می‌کردیم. در آن زمان روزهای سرد زمستانی، صبح زود - هنوز آفتاب بالا نیامده - مجبور بودیم بحث‌هایمان را در همین ایوان‌های بقعه‌های صحن، در آن شرایط سخت و آزاردهنده دنبال کنیم و غیر از این هم چاره‌ای نداشتیم.»

■ برگ سوم

تنها نوزده سال از عمر خود را پشت سر گذاشته بود که وارد درس خارج شد؛ تنها به درس آیت‌الله العظمی بروجردی اکتفا نکرد و در پی درس دیگری بود که از آغاز تدریس اصول امام علیه السلام باخبر شد. بی‌درنگ در درس ایشان حاضر شد؛ او گمشده‌ای را یافته بود که مدت‌ها آن را جستجو می‌کرد.

«روزهایی که در محضر امام بودم و از جهات علمی ایشان استفاده می‌کردم، برای من به عنوان یک طلبه، از شیرین‌ترین روزهای زندگانی محسوب می‌شد، برای اینکه امام بزرگوار علیه السلام در آن اوان و آن ایام، هیچ مشغله‌ای غیر از مسئلهٔ مطالعه و تدریس و نوشتن نداشتند و تمام وقت خود را در این رابطه صرف می‌کردند. گاهی درس ایشان مخصوصاً درس فقهشان، به یک ساعت و نیم می‌رسید، بدون اینکه خودشان احساس خستگی بکنند و یا شاگردان احساس خستگی داشته باشند. دقت‌ها و تحقیقات و نکاتی را که ذهن مستقیم و صاف ایشان، آنها را اقتضا کرده بود و توجه کرده بود، به قدری شیرین و قابل قبول بود که شاید برای ایشان هیچ نقطهٔ ابهامی باقی نمی‌ماند ... من هنوز شیرینی جلسات بحث ایشان و آن خاطره از ذهنم بیرون نمی‌رود.»

■ برگ چهارم

ذوق سرشار و استعداد قوی او سبب شد که در سن ۲۵ سالگی بحث‌های آیت‌الله العظمی بروجردی را تقریر کند؛ کتابی به نام نه‌ایه‌التقریر. او همچنین تقریرات اصولی از درس‌های امام را نیز در دو جلد به نام معتمدالاصول منتشر کرد. زمانی که به یزد تبعید شد، به شرح تحریرالوسیله حضرت امام علیه السلام اقدام کرده و این نظر را داشتند که باید شخصیت علمی امام علیه السلام به حوزه‌ها معرفی شده و ناشناخته نماند. به قول آیت‌الله اشتهاردی، متن و شرح، در تبعید شکل گرفت؛ امام متن تحریر را در ترکیه نوشت و ایشان در یزد به شرح آن را پرداخت. «به نظر من، امام علیه السلام از نظر فطانت و قوت استعداد و ذکاوت، فرد ممتاز و بی‌نظیری بود. نمی‌خواهیم ادعا کنیم در طول تاریخ، نظیری برای ایشان وجود نداشته؛ ولی ما نظیری برای ایشان درک نکرده‌ایم. خود من ۲۶ سال است که کتاب تحریرالوسیله ایشان را شرح می‌کنم و هنوز هم شاید بیش از ثلث آن باقی مانده باشد. برای شرح کتاب وقتی مطالب دیگران را با نظریات ایشان مقایسه می‌کنم، می‌بینم که فاصلهٔ زیادی وجود دارد و نظریات ایشان، بسیار دقیق و بالرزش است؛ اما با این حال، مقام علمی ایشان بسیار مخفی مانده است.»

■ برگ پنجم

از روزی که امام علیه السلام نهضت خود را آغاز کرد، او وظیفهٔ خود می‌دانست که در راه مراد خود و خواسته‌های او تلاش کند. در این راه زحمات، مشکلات و تبعیدهای بسیار سخت را تحمل کرد و با اینکه با خطر روبه‌رو شد، از همراهی با امام دست برنداشت. پس از پیروزی انقلاب، به عنوان یکی از چهره‌های شاخص حوزه و دبیر جامعهٔ مدرسین، نقش پشتیبانی از نظام را مدیریت کرد و این حمایت را تا طول دوران مرجعیت ادامه داد؛ فرزند فرزانهٔ ایشان می‌گفت:

«یادم می‌آید چند سال قبل موضوعی پیش آمد و ایشان حضوری فعال داشتند، یکی از بزرگان حوزه به من گفت به ایشان بگویید که این حرکت‌ها با مرجعیت تناسبی ندارد و مانع رشد مرجعیت ایشان است لذا بهتر است که در این امور دخالت نکنند. وقتی پیغام را به ایشان رساندم؛ خیلی ناراحت شدند و فرمودند: من اصلاً مرجعیت را پذیرفتم برای خدمت، برای اینکه انقلاب به حیات خود ادامه دهد، من دین و مرجعیتی که به درد مردم و انقلاب نخورد را می‌خواهم چه کار؟!»

■ برگ آخر

او نهضت امام علیه السلام را الهام یافته از اهل بیت علیهم السلام می‌دانست و رمز حمایت او از انقلاب را نیز می‌توان در این نکته جستجو کرد. لذا بر تعظیم شعائر اسلامی پای می‌فشرد. شما به موسم عزای فاطمی بنگرید؛ ایام فاطمیه بی‌تاب بود و بی‌قرار؛ در همین موسم عزای میانمان رفت و عزاداران سوگوار فاطمی به تشییع پیکر پاکش شتافتند. همگان به یاد دارند که در سال پیش از رحلتش، او برای برپایی مجالس بزرگداشت آن بانوی بزرگوار علیه السلام و ذکر مصیبت‌هایشان، اطلاعیه‌ای داد و مؤمنین و محبین اهل بیت علیهم السلام را فراخوان که اهتمام او تأثیر فراوانی نیز داشت.

منتخب

تنها نوزده سال از عمر خود را پشت سر گذاشته بود که وارد درس خارج شد؛ تنها به درس آیت‌الله العظمی بروجردی اکتفا نکرد و در پی درس دیگری بود که از آغاز تدریس اصول امام علیه السلام باخبر شد. بی‌درنگ در درس ایشان حاضر شد؛ او گمشده‌ای را یافته بود که مدت‌ها آن را جستجو می‌کرد.

یادمان فقیه نامدار و مجاهد انقلابی،
حضرت آیت‌الله العظمی گلپایگانی رحمته

مرجعی موفق؛ با

مهاجرت به قم

در ۲۴ سالگی در پی مهاجرت استادش، آیت‌الله العظمی حائری، به قم و تأسیس حوزه علمیه در این شهر مقدس، به قم آمده و در مدرسه فیضیه سکونت گزید و درس‌ها را با آیت‌الله العظمی سید احمد خوانساری به‌مباحثه‌نشست.

استادان

- استادان اصلی ایشان عبارتند از:
۱. سید محمد حسن خوانساری؛
  ۲. آیت‌الله ملامحمد تقی گوگدی گلپایگانی؛
  ۳. آیت‌الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری؛
- استادان مقطعی ایشان عبارتند از:
۱. آیت‌الله محمدباقر گلپایگانی؛
  ۲. آیت‌الله محمد رضا صفهانی نجفی؛
  ۳. آیت‌الله العظمی نائینی؛
  ۴. آیت‌الله العظمی محمد حسین اصفهانی؛
  ۵. آیت‌الله العظمی بروجردی؛
  ۶. آیت‌الله العظمی عراقی؛
  ۷. آیت‌الله العظمی سید ابوالحسن اصفهانی.

اجازه اجتهاد و نقل روایت

وی از آیت‌الله حائری اجازه اجتهاد، و از مرحوم حاج شیخ عباس محدث قمی و آقا شیخ محمد رضا اصفهانی، اجازه نقل روایت داشته است.

۱۳۱۶ق

ولادت

در هشتمین روز ماه ذی‌قعدة ۱۳۱۶ق. در بخش گوگد گلپایگان، به مناسبت تقارن ولادتش با سالروز ولادت امام هشتم، حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام نامش را محمدرضا نهادند. محمدرضا در سه سالگی مادر و در نه سالگی پدرش را از دست داد و دوران کودکی را با مشکلات و سختی‌های فراوان و یتیمی سپری کرد. او تحصیلات ابتدایی را در مکتب‌خانه گذراند. مقدمات را در نوجوانی نزد آیت‌الله محمد تقی گوگدی و سپس نزد آیت‌الله سید محمد حسن خوانساری برادر مهتر آیت‌الله العظمی سید احمد خوانساری فراگرفت. نوزده ساله بود که به اراک رفت و در مدرسه آقا سید ضیاء‌الدین به تکمیل سطوح عالی‌په پرداخت.

۱۳۳۷ق

درس

در سال ۱۳۳۷ق. شایستگی حضور در درس خارج فقه و اصول حضرت آیت‌الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی را یافت و تا سال ۱۳۴۰ق. در آن شهر از آن مرجع بزرگ بهره برد.

۷۵ سال تدریس

تدریس

علامه شیخ آقابزرگ تهرانی می نویسد:
«وهو اليوم من العلماء الفضلاء في قم ومن المدرسين المشاهير بها! ایشان امروز از علمای بافضیلت قم و از مدرسین مشهور در آن شهر می باشد.»
تدریس ایشان حدود ۷۵ سال ادامه داشته که بیشتر از ۶۰ سال آن مربوط به تدریس دروس خارج فقه و اصول بود.

درگذشت

۱۴۱۴ق

ایشان در ۹۶ سالگی در شامگاه روز پنجشنبه هجدهم آذر سال ۱۳۷۲ش، برابر با ۲۴ جمادی الثانی سال ۱۴۱۴ق، ندای حق را لبیک گفت.

بخشی از پیام رهبر معظم انقلاب اسلامی به مناسبت رحلت آیت الله گلپایگانی: «بن شخصیت والای علمی کهن سال، در میان مراجع عظام تقلید، یکی از موفق ترین و سعادتمندترین ها بودند. حدود ۷۰ سال مدرس حوزه علمیه قم و حدود ۸۵ سال سرگرم فراگرفتن و آموختن فقه آل محمد ﷺ بودند... هزاران شاگرد را از فقه بخته و عمیق خود بهره مند ساختند. بسیاری از آرا و نظرات فقهی که حاکی از روشن بینی و ذهن نوگرای ایشان بود، ارائه کردند.»

مبارزه سیاسی

آیت الله العظمی گلپایگانی، از بدو حرکت شجاعانه روحانیان به رهبری امام راحل ره، به مبارزات پیگیر و بی امان خویش با دیواستبداد پرداخت و نخستین اعلامیه اعتراض به لایحه ننگین انجمن های ایالتی و ولایتی در مهرماه ۱۳۴۱ش، از سوی ایشان صادر شد و در پی آن بود که پیام ها و بیانیه های ایشان تاسقوط رژیم پهلوی ادامه یافت.

برخی از اقدامات آن جناب در برابر رژیم منحوس شاه، عبار تند از: سر باز زدن از ملاقات با شاه و نخست وزیران و فرستادگان دربار، تحریم بر نامه اوقات و اعلامیه علیه معاملات و همکاری با سازمان اوقاف، قطع شهریه کسانی که با اوقاف همکاری می نمودند و تحریم امامت جماعت و گوش دادن به سخنرانی آنان، حرام شمردن خرید و فروش و مصرف و توزیع گوشت های وارداتی از خارج و نپذیرفتن وجوهات فروشندگان آنان - هر چند می شد تحت عنوان مال مخلوط به حرام، خمس آن را پذیرفت - اعتراض شدید و پیام کوبنده علیه تغییر تاریخ هجری به تاریخ منحوس شاهنشاهی، مخالفت صریح با حزب رستاخیز و تحریم شرکت مسلمانان در آن، مخالفت صریح با طرح امتحان دولت از طلبه ها و انکار صلاحیت آنان برای این امر که باعث عقب نشینی دولت وقت و مصون ماندن حوزه از این طرح ننگین شد. اعتراض شدید علیه گسترش بی بندوباری و فساد و فحشا و رواج منکرات و فرستادن نامه سرگشاده به شاه و تذکر عواقب وخیم آن، اعتراض و مخالفت بسیار شدید علیه سینما در شهر قم و تعطیل نمودن درس و نماز جماعت خویش به مدت یک هفته، مخالفت و اعتراض علیه تاج گذاری شاه و انتخاب ولیعهد، پیام در جهت تجلیل از مقام شهید سعیدی و اعلام مجلس ختم برای ایشان در مسجد امام، تجلیل از مقام مرحوم حاج آقا مصطفی خمینی و تشکیل دو مجلس ختم در مسجد اعظم و شکستن سد رعب و ممنوعیت برپایی مجالس بزرگداشت و مطرح شدن نام حضرت امام ره در آن مراسم، پیگیری حال تبعیدشدگان و سرکشی به خانواده های آنان، حمایت از مقام و موقعیت حضرت امام خمینی ره و به ویژه در برابر اهانت روزنامه اطلاعات به امام راحل و تأکید بر مقاومت روحانیون و پیگیری اعتراض ها و راهپیمایی ها و صدور اعلامیه های روشنگرانه و کوبنده در لحظات حساس، به گونه ای که امام بدیشان فرموده بودند: اعلامیه هایی که حضرت عالی به تنهایی صادر می کنید، نقش بسزایی در پیشبرد مبارزات ملت مسلمان دارد و دلجویی و تأیید علمای مبارز شهرستان ها.

این اقدامات باعث شد که مزدوران رژیم برای لطمه زدن به ساحت ایشان از هیچ کاری فروگذار نکنند و دویار سوم فروردین ۱۳۴۲ش، در مدرسه فیضیه، و نوزدهم اردیبهشت ۱۳۵۷ش، به ایشان حمله کرده، قصد ضرب و جرح آن مرجع بزرگوار را داشتند که لطف خدا و جان فشانی های اطرافیان، باعث حفظ ایشان شد.

پس از دستگیری حضرت امام خمینی ره، آیت الله العظمی گلپایگانی، بی درنگ دامادشان (حجت الاسلام و المسلمین آقای علوی) را برای احوال پرسی و تفقد از ایشان به تهران اعزام نمودند که البته مأموران ساواک و شهربانی، مانع از چنین ملاقاتی شده و تنها مراتب را به استحضار امام رسانده بودند.